

Stordriftstaden

Thomas Michélsen

Bakom planeringen för storstadstillväxten ligger föreställningar om företagsekonomiska fördelar av stordrift både i produktion och beslutsfattande. Denna syn har helt överskuggat de sociala konsekvenserna av stordriften och koncentrationen. Till dem hör långtgående funktionsuppdelning av staden, långa resor och höga hyror. Just nu har storstadsexpansionen mattats av. Men huvudtendensen består. De storskaliga ensidigt kategoriuppdelade bostadsområdena fortsätter att produceras.

För nedanstående synpunkter på storstadstillväxtens sociala konsekvenser svarar Thomas Michélsen, redaktör på Dagens Nyheter

Människorna flyttar till storstaden för att få större valfrihet, bättre jobb med högre löner, rikare fritid med större utbud av kultur och nöjen. Sådan har den gängse ideologin varit inom stockholmsplaneringen. Det har inte funnits några egentliga gränser för hur snabbt och mycket Stockholm kunde växa. Väslavlönade arbetstillfällen skulle växa upp där träden fälldes. Enda bromsen på tillväxten var att man inte hann bygga tillräckligt med bostäder åt alla som önskade sig till Storstockholm. Som det heter i 1966 års regionplaneskiss: "På kort sikt torde bostadsbyggandets omfattning vara den dimensionerande faktorn för befolkningstillväxten i Storstockholm, och man kan därför tänka sig en befolkningsprognos byggd på en målsättning för bostadsproduktionen."

Storstadsideologin

På längre sikt dög det inte att bara räkna efter bostadsproduktionen. Då måste man också se på näringsutvecklingen, menade regionplanerna. Och här gällde det att se i stort. Sverige är Europas Norrland och därför måste vi satsa på tillväxt i speciellt livskraftiga punkter. Sverige kan inte i längden hävda sig i förhållande till "Euro-

pas metropoler och megalopolisbildningar, om inte en motsvarande kraftkoncentration sker till ett centrum (eller till ett fåtal centra) av en sådan dignitet och styrka att det (eller de) verkligen kan ta upp kampen med större agglomerationer och ekonomiska centra i Europa och framstå som ett rimligt lokaliseringalternativ till dessa". — Alltså: satsa på Stockholm, som Sveriges ekonomiska huvudstad, annars kommer landet att styras från Bryssel eller Hamburg eller Paris.

"Det finns en tendens i dagens ekonomiska utveckling mot en utbrytning av vad som kan kallas företagens stadsfunktioner och en samling av dessa till huvudstaden." "Regionplaneskissen förutsätter att Storstockholms roll som ekonomisk huvudstad därigenom kommer att ytterligare understrykas", heter det i regionplaneskissen från år 1966. Sveriges företag kommer att styras från Stockholm, företagens stabsfunktioner, alltså de högre bland direktörerna, skall flytta till Stockholm för att därifrån styra sina företag i andra delar av landet. Detta var regionplanernas vision, inspirerad av professor Folke Kristensson vid Handelshögskolan.

I senare regionplanering har en del av de mest utmanande resonemangen strukits ur de pub-

Man kan alltså inte ens bevisa att
storutbyggnaderna ger ekonomiska fördelar
ens för kommun eller företag.

licerade texterna. Men det betyder inte att själva planförslagen på något grundläggande sätt har ändrats. Det är snarare så att i senare planering är flera tankar underförstådda.

Till regionplaneringens uttalade dogmer har hela tiden hört den gemensamma, enhetliga arbetsmarknaden. Det är ett värde för de boende att ha tillgång till en stor arbetsmarknad, ju större och ju fler arbeten att välja mellan dess bättre, anser regionplanerarna. En av de stora vinsterna för företagen av den gemensamma arbetsmarknaden förklarar professor Kristensson så här: Företagen måste hålla olika resurser i lager för att undvika bristkostnader, detta gäller inte bara råvaror och halvfabrikat utan också i hög grad sysselsätta av olika slag. I stora regioner med stora arbetsmarknader kan företagen minska sina kostnader för "lagerhållning" av personal. De kan lättare nyanställa och avskeda människor, när behoven ändras.

Dessa tankar finns inte uttalade i regionplaneförslagen, men väl i en officiell utredning av professor Kristensson, som Stockholms regionplanering och cityplanering bygger på.

Stordriften i produktion och beslut, med Stockholm som Sveriges beslutscentrum, motsvaras också av ett stordrifttänkande i själva byggandet. I hela planeringen strävar man efter att ta tillvara stordriftfördelar genom att samtidigt, parallellt och samordnat bygga ut tunnelbanor, avloppstunnlar, motorvägar och stadsdelar. Troligen bygger man ingenstans i världen så stora nya stadsdelar så snabbt som i Storstockholm.

Negativt ur social synpunkt

Men de sociala konsekvenserna av detta extrema stordriftsbyggande har man ägnat endast ett förstrött intresse. I förarbetena till 1970 års regionplaneförslag heter det: "Storutbyggnader antas allmänt vara fördelaktiga genom att man snabbt kan erhålla fungerande samhällen. Fördelar föreligger

även ur effektivitets- och kostnadssynpunkt, men hur stora dessa blir är ännu ofullständigt belyst. Storutbyggnader kan även ha negativa effekter. Bl a kan man få en befolkningsmässig snedfördelning med sociala olägenheter som följd. Detta bör uppmärksammas."

Man kan alltså inte ens bevisa att storutbyggnaderna ger ekonomiska fördelar ens för kommun eller företag. Hyresgästerna i de nya bostadsområdena har märkt föga av ekonomiska fördelar, när de skall betala sina hyror. Tvärtom har hyrorna blivit särskilt höga just i stora nya bostadsområden som Tensta och Skärholmen.

För att kalla dessa nya storförorter för "fungerande samhällen" får man också ha låga krav på vad ett samhälle skall vara. I verkligheten blir det ju fråga om väldiga sovstäder, lokaler för förvaring av arbetskraft, när den för tillfället inte producerar.

Stadsbyggandet i stordrift leder till en allt längre gående funktionsuppdelning. I en del av staden sover man, i en annan arbetar man, i en tredje köper man mat och kläder. För att kunna leva i den funktionsuppdelade storstaden tvingas människan till ständigt längre resor. Och dessa resor stjäl en växande del av människors vakna tid, av deras ork och pengar. De arbetande människorna får med sitt resande betala ett stigande pris för den växande koncentrationen och stordriften i företag i sovstäder, i köpcentra.

Men regionplanekontoret sade ju i citatet ovan att storutbyggnader av bostadsområden kan få sociala olägenheter, som "bör uppmärksammas". Har detta skett? Hittills har i alla fall storutbyggandet fortsatt.

Några exempel: Botkyrka fick 1971 en folkökning på nära 25 procent eller med 6 500 personer. Och detta är bara början i en planerad befolkningsexplosion. Mellan 1970 och 75 planeras kommunen växa från 28 000 invånare till 69 000. Botkyrka kan nu "hoppas" att byggkrisen däm-

... väldiga sovstäder, lokaler för förvaring
av arbetskraft, när den för tillfället
inte producerar.

~~~~~  
*Det finns ingen erfarenhet hur människor fungerar — eller inte fungerar — som växer upp i ensidiga storförorter av den storlek som nu byggs och har byggts.*  
~~~~~

par takten något, den lär bli halsbrytande ändå

I Tensta har man en tydlig parallell. Där var man tidtals uppe i en inflyttningstakt av 2 300 människor i kvartalet, inflyttningen i Rinkeby är ungefär lika snabb. Och det finns fler liknande fall i Stockholmsregionen.

En ny skala

Nu har luften gått ur den stora expansionen i Storstockholm. Citysaneringen har kört fast i sina gropar. Lägenheter står tomma i förorterna, bostadsbyggnadsprogram skärs ned, nettoinflyttningen upphör.

Men avmattningen i Storstockholm är till stor del en följd av konjunktursvackan. Det senaste årets dämpning får inte undanskymma de långsiktigare förändringarna. Fortfarande är byggtakten hög. Fortfarande byggs och befolkas väldiga storförorter. Och om nu för en tid utflyttningen från Storstockholm är lika stor eller större än inflyttningen, pågår dock en stor inflyttning hela tiden. Människor fortsätter att ryckas upp med rötterna någonstans i landet eller kanske i

Finland för att sättas ned i någon ny storförort. Det förekommer dessutom en stor intern omflyttning, ungdomar uppvuxna i innerstaden eller äldre förorter skaffar sig egna bostäder i nyare och avlägsnare förorter.

Bakom uppgångar och nedgångar i byggande och inflyttning finns dock den stora förändringen, den nya skalan i urbaniseringen. Det finns ingen erfarenhet hur människor fungerar — eller inte fungerar — som växer upp i ensidiga storförorter av den storlek som nu byggs och har byggts. Det har funnits problem förut i förorter — javisst, men skalan är ny nu. Så stort och så ensidigt kategoriuppdelat som byggts i slutet på sextiotalet och början på sjuttiotalet har tidigare aldrig byggts.

Vi behöver debatt om denna nya skala i stordriftsstaden. Till sist handlar det ganska litet om hur förorterna ser ut. Den grå betongen är deprimerande, javisst, men hur mycket blir egentligen annorlunda när någon tidsmedveten arkitekt målar betongen gul eller sätter ljusblå emaljplattor på husväggarna? Vad det handlar om är framför allt effekten på människorna av den extrema funktionsuppdelningen, den ensidiga standardiserade miljön, de tröttande resorna, den pressade familjeekonomin.

Och när debatten klargjort vad som håller på att ske, då kommer ofrånkomligen protesten. Den nödvändiga protesten.